

Sipos János, Záró szakmai beszámoló a T042461 számú *Összehasonlító karacsáj-balkár – kirgiz – azeri – magyar népzene- és szövegkutatás* OTKA pályázathoz (2003–2006)

A kutatás célja, előzmények.....	1
• Korábbi gyűjtéseink és a kutatás területének kiterjesztése (1988-2003)	3
Kazak kutatás	3
• A jelen kutatások rövid ismertetése	5
Azeri kutatás	5
Trákiai kutatás.....	7
Kaukázusi és törökországi karacsáj kutatások	9
Kirgiz kutatások	11
Amerikai indián kutatások	12
Kapcsolódó nyelvészeti munkák, 2003-2006.....	13
Általános összehasonlító kutatások.....	14
• Az OTKA szerződésben vállalt pontok teljesülése.....	16
• Tudományos előadások, konferenciák, publikációk	19
Tudományos előadások (Sipos János).....	19
Konferenciák.....	19
Publikációk	21

A kutatás célja, előzmények

A távlati cél egy hatalmas, a Volga-Káma vidéktől Anatóliáig terjedő, keletre is elnyúló török és mongol nyelvű area zenéjének összehasonlító igényű feltérképezése, és annak a vizsgálata, hogy vannak-e közös vonásai az itt élő török (és mongol) népek valamint a magyarok népzenejének. E cél eléréséhez nagy lépés történt 1999-2002 közötti, T029037 számú *Összehasonlító kazak – magyar – anatóliai népzene- és népköltészet-kutatás* című OTKA pályázatunkkal.

A jelen OTKA pályázat keretén belül ezt a kutatást folytattam. Ezúttal az észak-kaukázusi karacsáj-balkár népet, a közép-ázsiai kirgizeket, a Kaukázustól délre élő azeriket, a trákiai bektasikat valamint az észak-amerikai navahó és dakota indiánokat vontuk be a nagy areális összehasonlító kutatásba.

A magyar etnomuzikológia számára különösen fontos a török (és mongol) népzene régi rétegeinek megismerése, hiszen tudjuk, hogy e népek egyes csoportjai nagy szerepet játszottak a magyarság, a magyar kultúra és népzene kialakulásában. Az őstörténeti tárgyú magyar népzenei kutatások eleinte elsősorban a finnugor hagyományok vizsgálatára koncentráltak, de mind Bartók Béla, mind később Vikár László a török népeknél folytatta a finnugor népek között megkezdett keleti kutatásait.

Kutatóink szerepe kiemelkedő a finnugor mellett a török népek népzenejének összehasonlító vizsgálatában is. Bartók Béla egy kisebb anyagból vont le máig érvényes következtetéseket a Volga-vidék valamint Anatólia népzenejére vonatkozóan,ⁱ Kodály Zoltán elsősorban a cseremiszek és a csuvasok népzenejét tanulmányozva bővítette ki a párhuzamokat.ⁱⁱ Vikár László hatalmas helyszíni gyűjtéseivel a cseremiszi, csuvas, mordvin, tatár és a baskír népzeneről adott átfogó képet.ⁱⁱⁱ Vargyas Lajos áttanulmányozott kiadványokon keresztül a Volga-vidék népzenejének nagy ívű történeti áttekintését végezte el.^{iv} Szabolcsi Bence még szélesebb nemzetközi zenei összefüggéseket mutatott ha-

talmas mennyiségű dallam átnézése után.^v Dobszay László és Szendrei Janka újszerű szemlélettel kezelve a magyar anyagot, a magyar sirató és a pszalmódizáló stílus széles nemzetközi vonatkozású etnomuzikológiai áttekintését valósították meg,^{vi} legújabbán pedig Paksa Katalin foglalta össze az új eredményeket.^{vii} Ebbe a folyamatba illeszkedtek be 1987-2006 közötti, immár két évtizede folytatott anatóliai, kazak, azerbajdzsáni, kaukázusi, trákiai, tatár, kirgiz, mongol, amerikai indián kutatóútjaink és publikációink is.

A jelen projektnek épp az az egyik erőssége, hogy a magyar kutatás rendkívüli hagyományaira támaszkodva úttörő eredményeket érhet el más népek népzenejének összehasonlító vizsgálatában. Nemcsak keleten, de nyugaton is – talán a német és a finn kutatást kivéve – szinte ismeretlen ugyanis az a magyar szemlélet, mely egy nép népzenejének stiláris osztályozásának, tipizálásának segítségével megteremti annak a lehetőségét, hogy áttekinthető, rendezett népzenei anyagokat hasonlítsunk össze, és történelmi folyamatokat vázoljunk fel.

A magyar népzene keleti elemeiről östörténeti tárgyú munkákban olvashatunk többet vagy kevesebbet, azonban e témában csak kevés helyszíni kutatás történt, és azok is mindössze néhány, meghatározott helyen. A török és a mongol népzene sem ismerhetők meg azonban csupán kiadványokból. Egyrészt a meglevő megbízható publikációk száma csekély, másrészt szinte mindig hiányzik a megfelelő tudományos szemlélet az anyag gyűjtésénél, adatolásánál, közlésénél és elemzésénél. Könnyen eltévedhet az a kutató, aki pusztán a sporadikus kiadványokból óhajtja feltérképezni e terület népzenejét. Mindenképpen szükség van terepmunkára, konzultációkra és gyűjtésekre, hogy ezek tanulságaival felfegyverkezve képesek legyünk megfelelően értékelni a helyi kiadványokban szereplő dallamokat, adatközléseket. Mi több, mint Vikár László és Bereczky Gábor esetében, vagy a mi esetünkben egy ilyen kutatás elvégzésénél a nyelvész–zenész páros együttműködése igen előnyös, szinte nélkülözhetetlen. Még előnyösebb, ha - mint a jelen esetben is - a páros zenész tagja maga is rendelkezik a szükséges nyelvi ismeretekkel.

A jelen kutatás célja nem lehetett az, hogy megtalálja a magyarok zenei őshazáját. Legalábbis semmiképpen sem egy lokalizált kisebb területen, és nem „az” őshazát. A magyarság igen összetett etnogenezise miatt ugyanis több kisebb-nagyobb „őshaza” után kellene kutatnunk. Mégis a nagy terület összefoglaló zenei térképe megkönnyíti majd a keleti gyökerű zenekultúránk elhelyezését Ázsia zenei térképén. És talán ez lehet a legfontosabb eredmény: elkészíteni, de legalábbis előkészíteni egy hatalmas, többek között törökök és mongolok által lakott area zenei térképét. Fontos, hogy a kutatás ne szűküljön le egy kis területre vagy csak egy államalakulatra, mert a népzene számos rétege areális jelenség, és akár a folyók vagy a hegyek, a zene sem veszi észre az országhatárokat, amikor az egyik országból a másikba lép.

Ne felejtjük el, hogy e népek etnogenezise is igen összetett, pl. a legtöbb mai török nép részben eltörökösödött népekből alakult ki. Így ez a török-mongol kutatás valójában igen összetett etnikumok és kultúrák közötti kutatást jelent. Ráadásul a zene és a nyelv az emberi lét más-más dimenzióját tükrözi vissza, és joggal remélhető, hogy együtt tanulmányozásuk mélyebb összefüggésekre világít rá,

mintha csak az egyik vagy másik megismerésére szorítkoznánk. Ilyen jellegű kutatás jelenleg máshol nem folyik, egyrészt általában is kevés az összehasonlító igényű nagyléptékű etnomuzikológiai munka, másrészt a legtöbb kutatónál hiányoznak azok a módszerek, eszközök, melyek segítségével reménytel vághat neki egy area zenei feltérképezésének.

A 2003 előtti időszakban jelentős kutatásokat végeztünk Anatóliában, Kazakisztánban, Kirgizisztánban, Trákiában, Azerbajdzsánban és Mongóliában, a jelen periódusban pedig ezeket a kutatásokat teljesítettük ki, és több esetben sikerült annyi anyagot összegyűjteni, mely lehetővé teszi egyes népzeneikről átfogó összehasonlító kötetek elkészítését.

• **Korábbi gyűjtéseink és a kutatás területének kiterjesztése (1988-2003)**

Csáki Évával 1988–1993 között hat évig éltünk Törökországban, ezalatt tanítottunk az Ankarai Egyetem Hungarológia Szakán, és egy jelentős, mintegy 1500 dallamot eredményező gyűjtést végeztünk el. Az eredményekről számos cikkben, négy könyvben egy CD-ROM-on és három CD-n számoltunk be. (Sipos 1994, 1995, 2001, 2002, 2006). Az anatóliai vizsgálatot az ott élő törökök és kisebbségek között a mai napig folytatjuk.

Anatólia után szükségesnek tűnt a kutatás területének kibővítése. Bartók Béla és magunk Anatóliában gyűjtöttünk törököktől, Vikár László és Bereczki Gábor pedig a Volga-Káma vidékén finnugor és török népektől, többek között csuvasoktól, tatároktól és baskiroktól. A két terület: a Volga-Káma vidék és Anatólia között is élnek török népek, északról dél felé sorolva a jelentősebbeket: kazakok, türkmének, azerik, valamint a Kaukázusban a karacsajok, balkárok, kumükök vagy hozzánk közelebb említhetjük a Balkánon a romániai és bulgáriai törököket és tatárokat. Ennek a hatalmas areának a zenei feltérképezését és alkalmasint keletre és nyugatra való kitekintést tűztük ki célul.

Kazak kutatás

2001-ben jelent meg a *Kazakh Folksongs From the Two Ends of the Steppe* (Akadémiai Kiadó, Budapest) kötetünk. A könyv zenei és szöveges elemzéseinek alapját délnyugat-kazakisztáni és a mongóliai kazakok közötti gyűjtések alkották. A kötet középpontjában e két, egymástól 3000 kilométerre lakó kazak társaság népzenejének összehasonlító vizsgálata áll. Figyelembe véve Kazakisztán európai területét és a kazak nép kialakulásának összetett voltát, könnyű volt akár előre is megsejteni, hogy a kazakok lakta területeken különféle zenei dialektusokkal fogunk találkozni. Valóban, míg a kazak nyelv a dialektusok ellenére is meglepően egységes, a zenei eltérések jelentőseknek mutatkoztak.

A mongóliai kazakok jellemzően *do-* és *szo-*pentaton dallamai inkább a mongol-tatár pentaton dallamstílushoz állnak közel, míg a nyugat-kazakisztáni dallamok többsége az Anatóliában és a magyar területeken is oly kedvelt diatonikus eol skálán mozog. Több adat mutat arra, hogy a Kínában élő kazakok zenéje is a mongóliai kazakéhoz hasonlít. A két kazak területen érződik a 'zártabb'

etnogenezis, valószínűleg ennek a következménye a kevesebb és homogénabb zenei stílus. Mindez éles ellentétben van a rendkívül sokszínű anatóliai vagy magyar népzenevel.

A sirató dallamok esetén összetett kapcsolatokra bukkantunk. Egyes szálak inkább a mangislaki siratót kötik az anatóliaihoz, míg mások a mongóliai kazakot. Ugyanakkor létezik olyan mangislaki sirató, mely szinte teljes azonosságot mutat a török és a magyar sirató kisformájával. Fontos felfedezés, hogy a *pszalmodizáló* jellegű dallamok a törökös zenekultúrákban nemcsak Anatóliában és Magyarországon, de Mangislakban is nagy közkedveltségnek örvendenek. Az egyéb hasonlóságok és eltérések jelentős része azzal van szoros összefüggésben, hogy Bajan-Ölgijben a *do*-pentatonos skála uralkodik, míg Mangislakban diatonikus kisterces. A pentaton skálák itt is együtt járnak a pentatonos mozgékonyasággal, mely azután döntően meghatározza a dallamok karakterét. Ebben a vonatkozásban is a mongóliai kazakok zenéje a kínai – mongol – volga-vidéki valamint egyes magyar zenei stílusoknak a zenéjéhez hasonlít, míg Mangislak zenéje Anatóliához áll közelebb.

A fentiek, valamint a hozzáférhető azeri, türkmén és kirgiz zenék alapján úgy lehet sejteni, itt egy nagy areális eltéréstől lehet szó. A „felső” pentaton zóna Kínától Mongólián majd Kazakisztánon át a Volga-vidékig nyúlik, míg a déli területeken Kirgizisztántól és Dél-Kazakisztántól a türkmének majd az azerik földjén át Anatóliáig a pentatónia legfeljebb nyomokban érződik vagy még úgy sem. A délnyugat-kazak vidék népzenejének nincs sok köze a nagyobb ambitusú, rendszerint pentaton skálákon mozgó csuvas, tatár, baskír vagy épp mongol és kínai dallamokhoz. Itt éppen a szerény formák uralkodnak, és gyakoriak a viszonylag kötetlen, strófa előtti megoldások. Szembetűnő az is, hogy igen kevés a giusto dallam, ami valószínűleg azzal a meglepő ténnyel van összefüggésben, hogy a kazakok nem táncolnak.

A két kazak terület népzenejének összehasonlító elemzésével nemcsak a Volga-Káma vidék és Anatólia közötti töröknyelvű népek népzenejének felderítésére történt egy újabb lépés, de a távoli mongóliai kazakok népzeneje is bekerült az etnomuzikológiai elemzésbe. Kazakisztánban azóta is többször voltam, és a kazak kollégákkal munkakapcsolatban állunk. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy számos belső mongóliai és mongóliai népzenei publikációt áttanulmányozva felfedeztem és részletesen ismertettem a belső-mongóliai mongol és evenki kvintváltó stílust, melyet részletesen összevetettem a magyar és a Volga-Káma vidéki kvintváltó stílussal.

Tudományos előadások, konferenciák a kazak ill. mongol népzeneről, 2003-2006

- Sipos J. (2003), *Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz*, Népzene tudományi konferencia az MTA Népzene kutató Csoportja alapításának ötvenedik évfordulóján, Budapest, 2003. november 6-7.
- Sipos J. (2004), *Kazakh Folksongs*, a „Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe” kötet kazahsztáni bemutatóján elmondott előadás, Kazakisztán, Alma Ata, 2004 május
- Sipos J. (2004), *An Inner Mongolian pentatonic fifth-shifting style and its relevance to Hungarian and Volga-Region folk music*, 37th ICTM World Conference, Kína, Fuzhou&Quanzhou, 2004. január 4-11.
- Sipos J. (2006), *Similar Melody Styles in Kazakh and Hungarian Folk Music*, Third International Turkish Folk Music Festival, Kzyl-Orda, Kazakhstan, szervező: The Ministry of Culture of the Republic of Kazakhstan, Szeptember 21-24, 2006 (kiadják)

Publikációk a kazak ill. mongol népzeneről, 2003-2006

- Csáki É. (2005): *Középmongol jövevényszavak a karacsáj-balkárban 2. A ló tartás szavai*. in: Birtalan, Á. (ed.) (2005): *Bolor-un gerel. Tanulmánykötet a 70 éves Kara György professzor tiszteletére*. Budapest. 16 p. [in print]
- Csáki, É. (2004): *Middle-Mongolian loan verbs as they appear in Karachay-Balkar*. Inner Asian Survey No.2. pp. 7-35, 2005 [2004]

Tanulmányok és cikkek, 2003-2006

- Sipos J. (2006). Egy kazak sámán a mongóliai Altaj hegységből (Somfai K. Dáviddal és Kunkovács Lászlóval), In *Csodaszarvas, őstörténet, vallás és néphagyomány*, pp. 157-176, Molnár Kiadó, Budapest
- Sipos J. (2006), *Similar Melody Styles in Kazakh and Hungarian Folk Music*, In *Traditional Music of Turkic people: Present and Future* (konferenciakötet), pp. 249-266, Kazak Kulturális Minisztérium, Kizilorda, Kazakisztán
- Sipos J. (2004), Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz. In *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. 1. köt. Szerk. Domokos Mária. A
- Sipos J. (2004), Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai. *Ethnographia*, 112 (2001[2004!]) 1-2: 1-80.
- Sipos J. (2004), A Western Mongolian Heroic Epic: uln Tiw. A Few Words About the Musical Structure of the Western Mongolian Epic uln Tiw. *Central Asiatic Journal*, 48 (2004) 1: 8. (társszerző: Birtalan Ágnes)
- Sipos J. (2004), A Musical Analysis of Bayir's Song. *Shaman*, Budapest, Molnár & Kelemen Oriental Publishers, 12 (2004 Spring/Autumn) 1-2: 51-62.
- Sipos J. (2004), "Talking to the Ongons": The Invocation Text and Music of a Darkhad Shaman. *Shaman*, Budapest, Molnár & Kelemen Oriental Publishers, 12 (2004 Spring/Autumn) 1-2: 25-62. (társszerző: Birtalan Ágnes)
- Csáki É. (2005): *Középmongol jövevényszavak a karacsáj-balkárban 2. A ló tartás szavai*. in: Birtalan, Á. (ed.) (2005): *Bolor-un gerel. Tanulmánykötet a 70 éves Kara György professzor tiszteletére*. Budapest. 16 p. [in print]
- Csáki, É. (2004): *Middle-Mongolian loan verbs as they appear in Karachay-Balkar*. Inner Asian Survey No.2. pp. 7-35, 2005 [2004]

• A jelen kutatások rövid ismertetése

Több korábban indult munkát folytattunk sőt néhány új kutatás is elkezdődött a jelen kutatási periódusban. Az alábbiakban röviden ezekről számolok be.

Azeri kutatás

Az azerik az anatóliai törökök legközelebbi nyelvrokonai, ám a két nép etnogenezise eltérően alakult. Tanulságosnak tűnt annak a vizsgálata, hogy miként viszonyul az azeri népzene a területen lakó más népek zenéihez, valamint az is, hogy milyen összefüggések találhatók az itteni zenei rétegek és más török népek illetve a magyarok népzenei rétegei között.

Az azeri gyűjtőút 1999-ban zajlott le, ekkor mintegy 650 dallamot gyűjtöttem 35 helyről, 100 énekestől. Ismerve az azeri archívumok állapotát, ez a kollekció, amit mintegy 24-órás videó anyag is kiegészít, a jelentősebb azeri népzenei gyűjtemények közé sorolható. A hanganyagot digitalizáltuk, dallamokat és szövegeiket lejegyeztük és a szövegeket le is fordítottuk.

2004-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál az *Azeri Folksongs - At the Fountainhead of Music* című kötetünk, melynek jelentőségét növeli, hogy Azerbajdzsán népzenejéről ez az első, kottákat is tartalmazó analitikus, összehasonlító mű. A könyvben az előszó után Azerbajdzsán történetével ismerkedhet meg az olvasó, majd a gyűjtőút ismertetése következik. A kötet központjában az azeri zene stílusainak összehasonlító bemutatása, és a zenei őstörténethez való viszonyának vizsgálata áll.

Ezután bőséges kottatárat közöltünk, mely a tanulmányok olvasása nélkül is megismertet az azeri népzene világával. A jegyzetekkel ellátott dalszövegek, és angol fordításuk pedig az azeri nyelv és a népi kultúra iránt érdeklődők számára hasznosak. A könyv végén mutatók és jegyzetek találhatóak, és egy igen fontos melléklet: egy CD, a gyűjtés legjellemzőbb dallamaival. Igen fontosnak tartom, hogy a kötet 2006-ban Bakuban azeri nyelven is megjelent.

Természetesen az azeri kutatás minden megállapítását nem sorolhatjuk itt fel. Ejtsünk néhány szót most csak arról, hogy az azeri népzenenek milyen összefüggései mutatkoznak néhány földrajzilag közel élő török nép valamint a magyarok népzenejével. Elsőként szembeszökő nagy különbség, hogy a dominánsan egyetlen, igen egyszerű stílusból álló azeri dallamkinccsel szemben a legtöbb török ill. a magyar népzene sok, egymástól lényegileg eltérő, és hasonló súlyú dallamrétegből áll. Az azeri dallamok többségéhez lehet többé-kevésbé hasonló anatóliai párhuzamot találni. A legmeggyőzőbb párhuzamok rendszerint Észak-Kelet-Anatóliából származnak, ahol jelentős az iráni kurdok valamint az azerik aránya. Anatólia tengerpartjai mellől vagy az ország belsejéből származó párhuzamok azonban már kevésbé meggyőzőek, noha elemi dalformák Törökország minden részében vannak. A magyar és az anatóliai anyagban oly karakteres, a középső hangok körül forgó néhány hangos motívumok az azeri népzeneben csak a hangszeres dallamokban bukkannak fel, ott is csak sporadikusan.

Az egyes zenei megoldásokat vizsgálva láttuk, hogy a magyar és anatóliai sirató kisformához hasonló dallamok nagy bőségben fordulnak elő a területen. Pszalmódizáló dallamok azonban, noha elő-előbukkannak, mégis inkább kivételnek számítanak. Általában is ritka a határozott ereszkedő négyrészes dallamfelépítés, ami a magyar anyagban oly általános, és a törökországi dallamoknak is mintegy felét jellemzi. A pentatónia és a nagyobb lélegzetű dallamformák hiánya eleve kizárja a szorosabb kapcsolatot egyrészt az azeri népzene másrészt az alapvetően pentaton mongol, észak-kazak és volga-vidéki török népzeneik között.

Két közelebbi török nép népzenejére is vessünk egy pillantást: a Kászpi-tenger túloldalán élő kazakokéra, és a Kaukázus túloldalán élő karacsájokéra. Egyik népnél sem jellemző sem a pentatónia sem a ereszkedő négysorososság. Mivel a Kaukázus áthatolhatatlan hegyei elválasztják a két oldalán lakó népeket, nem meglepő, hogy a Kaukázus túloldalán lakó karacsájok zenéjében alig találunk az azeri zenei rétegekhez hasonló rétegeket.^{viii}

Kissé más a helyzet a Kászpi-tenger túloldalán lakó mangislaki kazakokkal, akik ugyan szintén nem érintkeznek közvetlenül az azerikkel, de az etnogenezisükben résztvevő török törzsek miatt nagyobb esélyt adnánk az azerikkel közös zenei elemek jelenlétére. Ezeknek az *aday* kazakoknak a központi siratója éppen azon a fríg chordon mozog, mint az azerik egyik legjellegzetesebb dallamcsoportja.^{ix} Náluk a pszalmódizáló dallamok az azerinél jobban, az anatóliai ill. magyar helyzethez képest viszont kevésbé vannak reprezentálva.^x Általában véve a mangislaki kazakok jóval több és egymástól eltérő zenei stílussal rendelkeznek mint az azerik, ezek a zenék pedig jelentősen eltérnek a keletebbre élő kazakok pentaton zenestílusaitól.^{xi}

Összefoglalva, az azeri népzene a török népek zenéjén belül egyedi szint képvisel, jelentősen eltérve mind a szomszédos, mind a távolabb élő török népektől. Tudjuk, hogy az ázsiai pentaton ereszkedő népzene a mongol területeken kizárólagosan uralkodik, majd innen nyugat felé az északi kazak területeken át a Volga-Káma vidékig, az Arany Horda valahai központjáig terjednek. Az azeri kutatás eredményei is azt támasztják alá, hogy délen ez a zenei megoldás sokkal kevésbé van jelen, itt nagyobb szerepet játszanak az elemi zenei formák, minimális ambitussal és egy- ill. kétmagú szerkezetekkel.

Azeri népzenevel kapcsolatos tudományos előadások és konferenciák, 2003-2006

- Sipos J. (2005), *Az azeri népzene és helye a török népzene között*, Azeri-Magyar Baráti Társaság, Budapest,
Sipos J. (2006), *Azeri Folksongs*, Könyvbemutató Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban
Sipos J. (2006), *Az azeri népzene és kapcsolatai a magyar illetve más török népek zenéihez*, „Azerbajdzsáni-magyar tudományos kapcsolatok perspektívája” nemzetközi konferencia, rendező: MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2006. május 10 (kiadják)

Azeri népzenevel kapcsolatos publikációk, 2003-2006

- Sipos J. (2004), *Azeri Folksongs - At the Fountainhead of Music*, Akadémiai Kiadó, Budapest
Sipos J. (2006), *Azerbaijan El Havalari - Musiqinin İlk Qaynaqlarında* (CD-vel), Azerbajjan, Baku 2006. 601 oldal.
Sipos J. (2004), *The Central Style of the Azeri Folksongs*, In *Journal of the Turkic Civilization*, Biskek, 2004
Sipos J. (2003), *A zene kezdeteinél – azeri népzene*, *Zenetudományi dolgozatok 2003*. Tanulmányok az MTA Népzene-kutató Csoport megalakulásának 50. évfordulójára. I-II. kötet. MTA ZTI 2004. 2: 547–601.

Az azeri kutatást egyelőre lezártak tekintem, mert az eddig gyűjtött és áttanulmányozott anyag alapján úgy tűnik, hogy ennek a területnek a meglepően homogén és egyszerű zenei világát gyűjtéseim és publikációim jól tükrözik.

Trákiai kutatás

1999-től a mai napig gyűjtünk Törökország trákiai részén, a Bulgáriából az utóbbi évszázadok során ide visszavándorolt bektási vallású törökök között. Tudjuk, hogy Törökország túlnyomó része szunnita vallású, és a nem szunniták között van bektási és alevi is. Aleviták között már régebbi anatóliai gyűjtőútjaim során is jártam; ezekhez a gyűjtésekhez is kiváló összehasonlító anyagot szolgáltatott az újabb trákiai gyűjtések.

Az utóbbi évtizedben egyre több tanulmány lát napvilágot a bektási hitről és szokásokról, híres költőik verseit számos kötetben olvashatjuk, ám az egyes közösségek valós hagyományai igen kevésbé ismertek. Ennek egyik oka a rejtőzködés, ugyanis a többségi szunniták között kisebbségben élő más vallásúakat nemegyszer érték atrocitások. Jellemző a helyzet bonyolultságára és érzékenységére, hogy a törökországi kurdok többsége is síta. Az alevi- bektási kultúra felderítetlenségének egy másik oka az, hogy ezek a nem kanonizált népi vallások rengeteg helyi jellegzetességgel bírnak, és az egyes helyi formák az üldöztetés, rejtőzködés miatt az idők során egyre eltérőbbé váltak, illetve valószínűleg soha nem is voltak teljesen egységesek. Nem született még jelentős összehasonlító tanulmány dalairól

sem, pedig verseiket a bektasik soha nem szavalják, hanem mindig éneklik, és a zene a kultúrájukban mindig is alapvető szerepet játszott.^{xii}

Gyűjtőútjaink során számos dallamot és interjút rögzítettünk, és sikerült részt venni az idegenek számára rendszerint zárt *zikir* szertartásaikon is. *Gyűjtéseink*: 1999-ben Çorlu, Musulça, Tekirdağ, Kılavuzlu, Karacakılavuz és Isztambul (170 dal); 2001-ben Izmirben és Özdere (18 dal); 2002-ben Tekirdağ, Kılavuzlu, Yeni Bedir, Çeşmekolu, Kırklareli, Karıncak, Kızılıçıkdere, Lüleburgaz és Isztambul (208 dal); 2003-ban: Kırklareli, Kızılıçıkdere, Devletliğağaç és Ahmetler (235 dal); 2003-ban Kırklareli, Topçular, Devletliğağaç, Enez, Ormankent és Zeytinburnu (250 dal). Ehhez járul még jelentős számú felvétel, melyet mások ajándékoztak nekünk.

A mintegy 1200 felvétel hangját digitalizáltuk, katalógust készítettünk, a dallamokat lejegyeztük és a szövegek feldolgozása folyik. Noha az összefoglaló kötet még nem készült el, több konferencián és több tanulmányban foglalkoztunk az anyag elemzésével. A trákiai anyaggyűjtés is nagyrészt lezárható, már csak néhány kiegészítő gyűjtésre és interjúra lesz szükség.

Trákiai népzenevel foglalkozó konferencia előadásaink, 2003-2006

Sipos J. (2005), *The Religious Music and Dances of the Bektashis Living in Thrace*, The 38th World Conference of the International Council of Traditional Music, Sheffield, U.K., 2005. augusztus 3-9.

Sipos J. (2005), *A törökországi bektasi közösség vallási és népi dallamai*, A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság IV. tudományos konferenciája a 90 éves Papp Géza és a 80 éves Sárosi Bálint tiszteletére, Tárrendező az MTA Zenetudományi Intézete, Budapest, 2005. október 7-9.

Sipos J. (2006), *Trakya Halk Müziğinin Bilgisayar Yardımıyla Olan Karşılaştırmalı Analizi* (A trákiai népzene számítógépes támogatással történő összehasonlító elemzése), VIIth International Turkish Folklore Congress, Gaziantep, Törökország, 2006. június 27 - július 1 (kiadják)

Csáki Éva: 2006 május 12-14.: Angyalok és szentek a trákiai bektásiknál. A Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztálya és az MTA Néprajzi Kutatóint. konferenciája: Angyalok, démonok, látók és szentek. Révfülöp

Publikációk, 2003-2006

Csáki, É. (2004): *Şaman inancının hatıraları: Türk halkları*. Molnár Á. (ed.) (2003): A sámánhit emlékei. Török népek. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 2004/30. pp. 441-2.

CSÁKI É. (2004): *Türk dilleri ile Macarca'da ismin ablatif halinin paralel şekilleri ve kullanışı*. In: V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I-II. 20-26 Eylül 2004. (Türk Dil Kurumu Yayınları 855/I-II) Ankara. pp. 677-688.

Törökország európai része földrajzilag és kulturálisan is összekötő helyzetben van. Fontos a trákiai zene összevetése egyrészt az anatóliai zenékkal, másrészt a bulgáriai, romániai stb. balkáni formákkal és tovább a magyar népzenevel. A bulgár dallamok elemzésbe való bevonásával lehetőség nyílik arra, hogy zeneföldrajzilag összekössük a sokkal jobban ismert magyar és román népzenei stílusokat a szintén jól feltárt anatóliai népzene rétegeivel. Keletre tovább tekintve ily módon összekapcsolhatjuk mongóliai, kirgiz, kazak, azeri, kaukázusi, volga-vidéki (cseremisiz, csuvas, tatár, baskír) és anatóliai kutatásainkat a kelet-európai területekkel.

A trákiai dallamvilág majdnem olyan összetett mint az igen komplex anatóliai. A néhány hangos kis formáktól kezdve a sok sorból építkező összetett szerkezetekig sokféle forma megtalálható itt. A legegyszerűbb formák többnyire népdalok, míg az összetettebb alakzatok közül sok népi és vallási szöveget is hordozhat. Ugyanakkor van egy erős réteg a vallási dalok között, melynek nem

található párhuzama sem a trákiai sem más török népek dallamai között; ezek eredete nagy valószínűséggel műzenei. Az anatóliai népzenevel nemcsak összetett volta köti össze a trákiai dallamvilágot, hanem sok típusnak konkrét dallampárhuzama is van, mégpedig épp azon típusoknak, melyek a magyar népzene felé mutatnak. Ezzel ellentétben a bulgár és a trák népzeneben csak egyetlen közös dallamforma található.

Jelenleg dolgozunk a *Trákiai bektasik vallási és népi dallamai* című monográfián. Ennek a munkának egyes fázisait tükrözik a 2007-re kiadásra elfogadott alábbi cikkeink:

- Sipos J. (2007), *Basic musical forms in a Bektashi community*, International Workshop and Conference "Music of the Turkic-speaking world, performance and the Master-Apprentice system of oral transmission" konferenciakötet, SOAS, University of London, London, Nagy-Britannia
- Sipos J. (2007), *Trakya Halk Müziğinin Bilgisayar Yardımıyla Olan Karşılaştırmalı Analizi*, VIIth International Turkish Folklore Congress (június 27 – 1 augusztus 1, 2006), konferenciakiadvány, Gaziantep, Törökország, 2007
- Sipos J. (2007), *Zenei alapformák egy török falusi közösségben*, Néprajzi Látóhatár 2006/3-4-es száma, Miskolc

Kaukázusi és törökországi karacsáj kutatások

A térképre rápillantva könnyű észrevenni, hogy a Kaukázus előterének kitüntetett stratégiai helye van az eurázsiai steppén való kelet-nyugat irányú közlekedésben. A Kászpi-tenger és az Ural-hegység miatt itt összeszűkül a steppe, ezért a nagy népvándorlások keleti népei, pl. a hunok vagy az avarok itt haladtak át nyugatabbra levő céljaik felé, majd birodalmuk felbomlása után egyes csoportjaik ide tértek vissza.^{xiii}

A magyar őstörténetben, a magyarság kialakulásában a Kaukázus előterének nagy jelentősége van. Itt volt az a don-kubáni őshaza, ahova a magyarok az 5. században ogur csoportokkal együtt költöztek, majd a Kazár Birodalom rendszerébe beilleszkedve folytatták az intenzívebb állattartó és földműves kultúrára való áttérést. Északon, egy újabban csatlakozott néphez illően határvédő funkciókat láttak el, délnyugaton pedig érintkezésbe kerültek az alánokkal, és nem véletlen az sem, hogy - talán az alán-magyar fejedelmi házasságokra utalva - itt játszódik krónikáinknak az az elbeszélése, melyben a Meotisz, vagyis az Azovi-tenger ingoványaiban elrabolják Dula alán fejedelem lányait, akik azután Hunor és Magor feleségei lesznek.

Mindenesetre ezen a területen a magyarok kapcsolatba kerültek onogurokkal, szabirokkal, türkökkel, török-kazárokkal, bolgárokkal, valamint alánokkal és nyilván más népekkel is, mielőtt 670 körül az Etelközbe vonultak, onnan pedig a kavarokkal együtt egy besenyő támadás miatt 895-ben a Kárpát-medencébe. Nem véletlen tehát, hogy őseink érdeklődtek e terület iránt. Béla király támogatásával 1232 táján egy Ottó nevű domonkos szerzetes néhány társával a krónikákban említett magyarok felkutatására indult. Célját el is érte, és minden bizonnyal azokkal a Kaukázus környékén élő magyarokkal találkozott, akiről Bíborbanszületett Konstantin császár (959) is említést tett, megjegyezve, hogy a Kárpát-medencei magyarsággal követek útján érintkeztek.^{xiv} Útmutatásai nyomán indultak el 1235-ben Julianius és társai újabb expedíciójára. Ők azonban nem akadtak Ottó

magyarjainak nyomára, ezért északra fordultak, és a Volga mellett valóban rá is találtak egy másik magyar népcsoportra.^{xv}

A hely magyar szempontból való érdekessége ellenére Zichy Jenő gróf itteni kutatásain kívül a jelentős kutatásokra és terepmunkákra eddig magyar részről nem került sor, és a megvalósult kutatások, látogatások javarésze is inkább a Kaukázus déli oldalát érintette. Mindennek ismeretében talán még jelentősebb intenzív és megfelelően dokumentált balkár és karacsáj népzenei gyűjtőutunk. Először 2000. szeptember-októberében látogattuk meg a Kabard-Balkár és a Karacsáj-Cserkesz területet, ahonnan kitűnő, 250 dallamos anyaggal tértünk haza. Ide a későbbiekben is szervezünk még kutatásokat.

A karacsájok hosszú harca az oroszok ellen 1904-ben egy nagyszabású törökországi kivándorlást eredményezett, elsősorban a kelet-kaukázusi Teberda területéről (ahol mi is gyűjtöttünk). Kisebb emigráció történt Törökországba a II. világháború után is, amikor az oroszok sok kaukázusi népet, köztük a karacsájokat is, a németekkel való együttműködés ürügyén marhavagonokban Belső-Ázsiába transzportálták, ahonnan csak Sztálin halála után térhettek vissza szülőföldjükre.

2001 óta végzünk gyűjtőmunkát a Törökországban élő karacsájok között. Ez a csoport a mai napig megőrizte nyelvét, szemben az általában igen gyorsan eltörökösödő ide bevándorló törökségi népekkel. Többségük egy tömbben él, Konya és Eskisehir városok környékén. A gyűjtés során szinte az összes törökországi karacsájok lakta falut és várost meglátogattuk, és mindenhol gyűjtöttünk is.

A korábban gyűjtött dallamokat a jelen periódusban 800 további dallammal, videó-felvételekkel, fotókkal és interjúkkal egészítettük ki. Kiterjedt kutatást végeztünk *Ankara* (Gölbaşı-Yaylıpınar), *Eskişehir* (Çifteler, Belpınar, Yakapınar, Bolvadin) és *Afyon* (Doğlat, Kilise, Yazılıkaya, Akhisar) környéki falvakban. Folytatjuk együttműködésünket a szociológus és turkológus Dr. Ufuk Tavkul-lal (Ankara University) aki maga is törökországi karacsáj, és készülő karacsáj kötetünk társszerzője lesz. A dallamokat digitalizáltuk, jelentős részüket leírtuk, és a szövegek feldolgozása is megkezdődött.

Mivel a magyarok és a karacsájok egyes ősei sokáig éltek egymás mellett, feltételezhetnénk, hogy bőségesen léteznek hasonló zenei jelenségek. Figyelembe kell azonban vennünk az azóta eltelt rengeteg időt, és az egyes népek összetett etnogenezisét is. Hasonlóan a kaukázusi népekhez, a karacsájok is keverednek szomszédaikkal, oszétekkel, kabardokkal, grúzokkal stb. és a legfelül levő, legtöbbit énekelt zenekultúra sok közös dallamot tartalmaz.

A karacsáj népzeneben a *pentatónia* csak igen halványan jelentkezik, és a magyar népzeneben oly karakteres *kvintváltás* jelensége is a magyartól határozottan eltérő formában lép fel. Mégis, ezek a nyomok arra utalhatnak, hogy régebben más jellegű zenei megoldások is lehettek náluk, melyek az összetett etnogenezis során visszaszorultak vagy eltűntek.

A legegyszerűbb párhuzamokat a siratóknál találtuk. Noha más népeknél is megtalálható az a zenei stílus, melybe a magyar és a karacsáj siratók is beletartoznak, mégis az egyedi jelenségek, a dallamformálás és különösen a legegyszerűbb siratóforma továbbfejlesztésének módja megengedi a

tágabban értelmezett közös eredetre, de legalábbis a szorosabb zenei rokonságra vonatkozó kutatások folytatását.^{xvi}

Az eredetileg tervbe vett kötet még nem készülhetett el, mert kiderült, hogy még további gyűjtőmunkára van szükség. Eddigi kutatásaink alapján egy hosszabb Bashöyüki tartózkodás elkerülhetetlen. Ugyanakkor elkezdtük a gyűjtött és lejegyzett dallamok elemzését, ebből szemelvényeket több konferencián már ismertettünk is. Néhány nagyobb tanulmányt is közzeltünk, illetve leadtunk közlésre, melyekben részletesebben kitértünk a karacsáj és a magyar népzene összefüggéseire.

Cikkek, 2003-2006

Sipos J. (2005), *Beszámoló karacsáj népzenei gyűjtéséről, Huszadik Kecskeméti Népzenei Találkozó: Népszokások a változó világban, szakmai tanácskozás*, Erdei Ferenc Műv. Központ és Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, Kecskemét, 2005. szeptember 22-25.

Sipos J. (2006), *Hagyomány és revival – hogyan változnak a Törökországban élő karacsájok zenei stílusai?*, A Nemzetközi Magyaraságtudományi Társaság Közgyűlése, VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Identitás és népzene szekció, Debrecen, 2006. augusztus 22-27 (kiadják)

Sipos J. (2006), *Beszámoló karacsáj-balkár népzenei gyűjtéseiről*, Zenetudományi Dolgozatok 2004-2005, pp. 217-242, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest

Sipos J. (2001), *Report on my Expedition in the Caucasus*, In Néptörténet –Nyelvtörténet. A 70 éves Róna-Tas András köszöntése, pp. 155-184, Szeged

Kirgiz kutatások

Bár lakóhelyük a vizsgált központi areán kívül esik, a Kínához és Mongóliához közel élő kirgiz népzene megismerése igen fontos. Sajnos e népzenevel is hasonló a helyzet mint a legtöbb török nép zenéjével: nincs róla átfogó munka.^{xvii} Természetesen teljes Kirgizisztán zenei feltérképezése egyetlen ember számára hiú ábránd lenne, de egy-egy jól körülhatárolt terület és az azon élő törzsek zenéjének alapos elemzése megvalósítható és izgalmas feladat lehet.

Kitűzött céloom az volt, hogy felgyűjtöm és összehasonlítom három terület zenéjét.^{xviii} Ehhez tettem meg az első lépést 2002-ben. Az egyik terület az Isik Köl déli oldala volt a *Bugu* törzs *Bapa* altörzsével, a másik az egyik legszegényebb és a kirgiz hagyományokat legjobban őrző *Narin* megyében *At bası* környéke, ahol a *Çerik* törzs él.^{xix} Ekkor 58 faluban és a pásztorok nyári szállásain 550 dallamot gyűjtöttem.

A 2004-es kirgiz expedíciónk legalább ilyen sikeres volt. Ezt *At bası*-ban kezdtem, majd *Talas* megyébe mentünk, és *Kazakisztánban* ért véget a gyűjtés. 2004-ben összesen 567 dallamot gyűjtöttem, így mintegy 1100 kirgiz dal áll rendelkezésünkre megbízható adatközlőktől, jól adatolva és jó minőségű felvételeken. Ezek alapján immár részletes röntgenkép készülhet e három kirgiz terület zenéjéről, mely során az itt élő egyes törzsek zenéi közötti különbségekre és hasonlóságokra is fény derül.

A kirgiz népzene eltűnésének sebességét látva e népzene feltérképezése nem várthat magára sokáig. Vagy egy évtizeden belül történik vagy már soha. A siratót leszámítva a régi dallamokat kizárólag a 65-70 évnél idősebbek tudják, de az ő emlékezetükből is csak kitartó munkával lehet

előbányászni azokat. Itt valóban az utolsó órában vagyunk. Tíz év múlva ez a generáció kihal, és velük együtt a kirgiz népzene régi rétegeinek az emléke is eltűnik. Valójában már ma is csak zenei emlékek gyűjtéséről lehet szó.

Kutatásunk értékét növeli, hogy ilyen jellegű areális, a törzsek zenéire külön figyelő kutatás eddig Kirgizisztánban nem történt. Igaz, ez más ázsiai országban sem jellemző. A felvett anyag tehát a zenei következtetéseken kívül nyelvi és kulturális tanulságok levonására is alkalmas lehet. A hatalmas kirgiz gyűjtés dallamait digitalizáltuk, közepes részletességű lejegyzésük is megtörtént. A katalógus pontosítása és a szövegeinek leírása folyamatban van. 2007-ben beszámoltam kirgiz gyűjtőútjaimról a Zenetudományi Intézetben.

Amerikai indián kutatások

2004-2005-ben Fulbright ösztöndíjjal kutattam a UCLA-n (University of California Los Angeles), ennek során módomban volt tanulmányozni két amerikai indián törzs zenéjét, a dakotákét és a navahókét. Bruno Nettl (1954: VI) megállapítása ma is igaz "During the first half of the twentieth century, aboriginal North America has become the continent of primitive cultures whose music has been the most extensively studied and is best known."^{xx} Mégis van létjogosultsága magyar részről az amerikai indián kutatásnak még ma is. Ennek egyik fő oka az eltérő metódus, mivel az amerikai kulturális antropológiai módszerekkel szemben a magyar népzenei kutatás az analitikus és összehasonlító szemléletet részesíti előnyben.

Amerikai kutatásom logikus folytatása volt ázsiai kutatásainknak, hiszen közzismert, hogy több mongol és török néphez hasonlóan az amerikai indiánok népzenejében is alapvető szerepet játszanak a pentaton skálák. Ráadásul az amerikai indiánok ősei éppen Ázsiából vándoroltak mai lakóhelyeikre több hullámban.^{xxi} Mivel magam több török és mongol nép zenéjét ismerem közelebbről, elkezdhettem annak a vizsgálatát, hogy vannak-e közös zenei rétegek egyes ázsiai népek illetve a sziú és a navahó indiánok népzenejében.

Eleinte elsősorban a sziú (dakota, lakota, nakota) népzeneire koncentráltam, mert a legtöbb etnomuzikológus elfogadja e népek népzenejének központi szerepét az észak-amerikai indián zenék között. Ráadásul a UCLA archívumában hozzáférhető volt Willard Rhodes kitűnő és nagyméretű 1939-es dakota gyűjtése. Először lejegyeztem Rhodes gyűjtésének majd ezer dallamát, majd magam is végeztem kutatómunkát dakoták között, a gyűjtött 300 dallamot digitalizáltam és katalogizáltam és leírtam. Ennek eredményét néhány előadásomban és a *Studia Musicologia* folyóiratba leadott cikkemben ismertettem, illetve fogom ismertetni. A dakota indiánokon kívül a navahók között is végeztem gyűjtőmunkát, a felvett mintegy 300 dallamot szintén digitalizáltam és elkészítettem a dallamok közepes részletességű lejegyzését is.

Röviden szóljunk néhány szót a zenei tanulságokról. Bár a *la*-pentaton sziú dallamok többsége egyetlen zenei stílusba tartozik, ez a zene egy jelentékeny alkotás, melyet a nagy zenei stílusokhoz hasonlóan egyöntetű és tiszta formák jellemeznek.^{xxii} Hasonló-e a sziú népzene a magyarhoz?

Pontosítanunk kell a kérdést: vannak-e hasonló zenei rétegek a magyar, a sziú és a mongol népzeneben? Magam 200 la-pentaton dakota dallamot vettem össze la-pentaton ereszkedő magyar dallamokkal. E dallamok hasonló skálákon mozognak, dallamvonalaikban ereszkedő tendencia mutatkozik, sőt találhatunk számos konkrét dallampárhuzamot is.^{xxiii} Mégis, sokszor a ritmus, a dallamszerkezet, és az alkotó motívumok eltérő karaktert mutatnak. Röviden azt mondhatjuk, hogy míg a sziú dallamok sorai ereszkedő tendenciájúak,^{xxiv} addig a magyar dallamsorok többnyire motívumokból épülnek fel.

Ezek az eltérések és hasonlóságok egy valaha közös zenei kultúra szétfejlődését mutatják, vagy két, egymással soha nem érintkező zenei világ véletlen hasonlóságát? Az etnomuzikológia tudománya nem tudja erre a kérdésre a biztos választ. Egy azonban bizonyos: a zenei elemzés eredménye megengedi egyes sziú zenei rétegek ázsiai eredetét, mi több e sziú és magyar dallamokat egy közös zenei alap kissé eltérő realizációjának tekinthetjük.

Amerikai indiánokkal kapcsolatos tudományos előadások és cikkek, 2003-2006

Sipos J. (2004), *Similar Musical Layers in the Music of the Dakota Indians and that of the Hungarians*, Fort Peck Community College, Poplar, North Dakota, USA, 2004. december 15.

Sipos J. (2005), *A Few Words About Dakota Folk Songs*, School of Music, Provo, Utah, USA, 2005. január 5.

Sipos J. (2007), *A Few Remarks About Some Sioux Folk Songs and Their Asian Connection*, Studia Musicologia (elfogadva későbbi megjelenésre)

Az amerikai indiánok közötti kutatást mindenképpen folytatni kívánom a jövőben. A navahó indiánok látván az azeri népzeneiről írott könyvemem, meg is hívtak, hogy készítsék el nekik is egy hasonlót. A kutatás szervezése folyamatban van.

Kapcsolódó nyelvészeti munkák, 2003-2006

A jelen kutatásnak nem csak zenei, hanem nyelvészeti tanulságai is vannak, az ezzel kapcsolatos eredmények a megjelent köteteknek a szövegekkel kapcsolatos fejezeteiben olvashatók. Ezen kívül a karacsáj-balkár kutatás önálló fontos cikkeket eredményezett.

Csáki É. (2005): *Középmongol jövevényszavak a karacsáj-balkárban 2. A lótartás szavai*. in: Birtalan, Á. (ed.) (2005): *Bolor-un gerel*. Tanulmánykötet a 70 éves Kara György professzor tiszteletére. Budapest. 16 p. [in print]

Csáki É. (2004): *Türk dilleri ile Macarca'da ismin ablatif halinin paralel şekilleri ve kullanışı*. In: V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I-II. 20-26 Eylül 2004. (Türk Dil Kurumu Yayınları 855/I-II) Ankara. pp. 677-688.

Csáki, É. (2004): *Middle-Mongolian loan verbs as they appear in Karachay-Balkar*. Inner Asian Survey No.2. pp. 7-35, 2005 [2004]

Egy olyan kötetre is felhívjuk a figyelmet, mely a kutatás mongolok felé mutató szálaihoz kapcsolódik, és fontos lehet a magyar, a mongol és a Volga-Káma vidéki kvintváltás magyarázatában. A neves wiesbadeni Harrassowitz kiadó a turkológiai iskolák jeles sorozata a *Turkologica* 67-ik köteteként jelentette meg 2006-ban Csáki Éva *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak*

Languages könyvét. E kötet megírásához a törökségi népdalszövegek fordítása is számos új adatot szolgáltatott.

A belső-ázsiai nagy ködből hirtelen kiemelkedő Dzsingiszida Birodalom méreteihez fogható sem korábban, sem később nem alakult a történelem folyamán a világon. Az akkor beszélt ún. közép-mongol nyelvállapot erős hatást gyakorolt a meghódított területeken beszélt legkülönbözőbb nyelvekre. Ezt a jelenséget vizsgálja ez a kötet a központi mongol helyszíntől tényleg távolabbra eső Volga-vidéki török nyelvek esetében. A tatár és baskír nyelvek, melyek a törökség kipcsak ágába tartoznak, a mai napig számos közép-mongol jövevényszót őriznek, melyek jól tükrözik a 13. századi mongol kultúrát. Bár a mongol szókészlet az eltelt évszázadok alatt jelentősen megváltozott, jelen vizsgálat nem ennek a bemutatására törekedett. Ezzel szemben minden változást tükröztet, melyek a 13. századi mongol jövevényszavakon történtek a befogadó török nyelvekben. A változás a nyelvek több síkján (fonetika, morfológia, szemantika) tetten érhető. A nyelvtörténetnek egy jól dokumentált esetével állunk szemben, melynek segítségével a jövevényszókölcsonzás általános nyelvészeti megközelítése is lehetségessé válik. A tanulmány megjelentetéséhez szükséges önrészt az OTKA segítségével fizettük be, amit ezúttal is köszönünk.

Csáki É. (2006), *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages* (Turkologica 67), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2006, 257 oldal

Általános összehasonlító kutatások

Noha minden írásunkban jelen van az összehasonlító szemlélet, számos előadás és cikk kifejezetten összehasonlító igénnyel foglalkozik több nép népzeneivel. Ugyanitt sorolom fel a számítógéppel támogatott népzenei összehasonlítással foglalkozó cikkeimet és előadásaimat is.

Konferencia előadások, 2003-2006

- Sipos J. (2003), *Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz*, Népzene-tudományi konferencia az MTA Népzene-kutató Csoportja alapításának ötvenedik évfordulóján, Budapest, 2003. november 6-7.
- Sipos J. (2003), *A keleti népzenei örökség*, Kecskeméti népzenei találkozó, Kecskemét, 2003. szeptember 17-21.
- Sipos J. (2004), *Hungarian folk music research among Turkic peoples*, Los Angeles, Department of Ethnomusicology, 2004. október 20.
- Sipos J. (2005), *Musico-linguistic trail of the Turkic Element of the Hungarian People*, School of Music, Provo, Utah, USA, 2005. január 4.
- Sipos J. (2006), *A comparative research on the folk music of Turkic people - from Bartók to our days*, Johannes Gutenberg Universität, Seminar für Orientkunde, Mainz, Németország, 2006. július 18.
- Sipos J. (2006), *Magyar népzene-kutatás a törökség között*, Magyar Néprajzi Múzeum, a „Síp-pal, dob-pal, didzseriduvál” kiállításához kapcsolódó előadássorozat keretén belül, Budapest, 2006. máj. 25.
- Sipos J. (2006), *Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması* (Magyar és a törökségi népek összehasonlító zenekutatása), Törökországban megjelent kötetem Ankarai bemutatóján. Szervező a török TİKA és az Ankarai Magyar Nagykövetség, Ankara, 2006. március 21. (kiadják)
- Sipos J. (2006), *An Inner Mongolian pentatonic fifth-shifting style and its relevance to Hungarian and Volga-Region folk music*, 37th ICTM World Conference, Kína, Fuzhou&Quanzhou, 2004. január 4-11.
- Sipos J. (2004), *Néhány gondolat az ázsiai zenei kutatással kapcsolatban*, Emlékkülés Mándoky Kongur István születésének 60. évfordulója alkalmából, szervező: ELTE Belső-Ázsiai Tanszék, Budapest, 2004. február 12.
- Sipos J. (2004), *Macarların Türk Halkları Arasında Gerçekleştiği Halk Müziği Araştırmaları* (Magyar tudósok török népek között végzett népzenei kutatásairól), A kutatásaim tiszteletére rendezett "Dr. János

- Sipos: Türk-Macar Halk Müziginin Karsilastirmali Arastirmasi - Bir Macar Bilim Adamin Avrasya Ülkelerindeki Calismalari" című szimpozionumon, Törökország, Ankara, 2004. május.
- Sipos J. (2004), *A few words about the 'psalmodic' style of Turkic people*, Second International Congress on Turkic Civilization, "Role and Place of the Turkic Civilization among the world civilizations", Biskek, 2004. október 4-6.
- Sipos J. (2005), *About Some Similar Melody Styles in Europe, Turkey and Asia*, 6th International Congress on Turkish Culture, Atatürk Culture Center, Törökország, Ankara, 2005. november 21-26.
- Sipos J. (2006), *The Preservation of the Musical Heritage of the Turkic speaking world by Computer aided comparative programs*, A Music of the Turkic People ICTM Study Group alapító konferenciáján, SOAS, London, Nagy Britannia, 2006. február 3-4 (kiadják)
- Sipos J. (2006), „*Bir ezgi üslubu Avrupa'da, Anadolu'da ve Asya'da*”, Sevda-Cenap And Müzik Vakfı által rendezett „Müzik Sanatımız ve AB Süreci” szimpozion, Ankara, 2006. március 17-18. (kiadják)
- Sipos J. (2006), *Az azeri népzene és kapcsolatai a magyar illetve más török népek zenéihez*, „Azerbajdzsáni-magyar tudományos kapcsolatok perspektívája” nemzetközi konferencia, rendező: MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2006. május 10 (kiadják)
- Sipos J. (2006), *Trakya Halk Müziginin Bilgisayar Yardımıyla Olan Karşılaştırmalı Analizi* (A trákiai népzene számítógépes támogatással történő összehasonlító elemzése), VIIth International Turkish Folklore Congress, Gaziantep, Törökország, 2006. június 27 - július 1 (kiadják)
- Sipos J. (2006), *Similar Melody Styles in Kazakh and Hungarian Folk Music*, Third International Turkish Folk Music Festival, Kzyl-Orda, Kazakhstan, szervező: The Ministry of Culture of the Republic of Kazakhstan, szeptember 21-24, 2006 (kiadják)

Összehasonlító könyvek, tanulmányok, cikkek, 2003-2006

- Sipos J. (2006), *Comparative Research on the Folk Music of Turkic and Hungarian People*, Ankara, a török TIKKA és az Ankarai Magyar Nagykövetség kiadványa, Ankara 2006. 340 oldal
- Sipos J. (2006), *Similar Melody Styles in Kazakh and Hungarian Folk Music*, In *Traditional Music of Turkic people: Present and Future* (konferenciakötet), pp. 249-266, Kazak Kulturális Minisztérium, Kizilorda, Kazakisztán
- Sipos J. (2006), *Bir Ezgi Üslubu Avrupa'da, Anadolu'da ve Asya'da* (Egy zenei stílus Európában, Anatóliában és Ázsiában), In *Müzik Sanatımız ve AB Süreci* (konferenciakötet), pp. 311-319, Sevda ve Cenap And Müzik Vakfı, Ankara, Törökország
- Sipos J. (2004), Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz. In *Az Idő rostájában*. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. 1. köt. Szerk. Domokos Mária. A szerkesztő munkatársa Mikos Éva. Budapest, L'Harmattan, 2004: 235–267.
- Sipos J. (2004), Macarların Türk Halkları Arasında Gerçekleştirdiği Halk Müziği Araştırmaları (magyarok török népek között végzett népzenei kutatásai), In *Hacı Bektaş Veli Research Quarterly* (ed. A. Yalçın and G. Aytaş), pp. 165-187, Ankara
- Sipos J. (2004), Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai. *Ethnographia*, 112 (2001[2004!]) 1-2: 1-80.
- Sipos J. (2004), A few words about the 'psalmodic' style of Turkic people, In *Török népek nemzetközi népzenei kongresszusa – az előadások kötete*, Congress of Turkic Civilisation, Manas University, Türk Uygurları, Biskek, 2004
- Sipos J. (2004), "Talking to the Ongons": The Invocation Text and Music of a Darkhad Shaman. *Shaman*, Budapest, Molnár & Kelemen Oriental Publishers, 12 (2004 Spring/Autumn) 1–2: 25-62. (társszerző: Birtalan Ágnes)

Végül megemlítem, hogy kutatásaink tovább folynak. A beadott 2007-2010-es tematikus OTKA pályázatunk a jelen kutatás szerves folytatása, mely további terepmunkák végzésén, és az archívum-építésen kívül a trákiai bektasi valamint a kaukázusi és törökországi kutatások befejezését és publikálását tűzi ki célul. A Juhász Zoltánnal közös OTKA kutatásban pedig számítógépes segítséggel terjesztjük ki a népzenei összehasonlításokat még szélesebb európai és ázsiai területekre.

• Az OTKA szerződésben vállalt pontok teljesülése

A szerződésben vállalt pontokat alapvetően teljesítettük, korábban gyűjtött anyagainkat szinte megdupláztuk. A 2003-2006-os periódusban kitűzött tervhez képest eltérés, hogy a kirgiz és a karacsáj népzeneről szóló könyvek helyett e népek zenéjével kapcsolatban számos cikket jelentettünk meg, valamint az alábbi könyveket.

Sipos J. (2006), *Comparative Research on the Folk Music of Turkic and Hungarian People*, Ankara, a török TIKKA és az Ankarai Magyar Nagykövetség kiadványa, Ankara 2006. 340 oldal

Sipos J. (2006), *Azerbaijan El Havalari - Musiqinin İlk Qaynaqlarında* (CD-vel), Azerbaijan, Baku 2006. 601 oldal

Csáki É. (2006) *Török – magyar szótár*. Harmadik javított, bővített kiadás, Balassi Kiadó, Budapest. [megjelenés alatt]

Csáki É. (2006), *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages* (Turkologica 67), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2006, 257 oldal

Sipos J. (2005), *In the Wake of Bartók in Anatolia*. 2. kiad. Budapest, European Folklore Institute, 2005. CD-ROM

A változtatást az indokolta, hogy a kirgiz szövegek feldolgozását a közben ott elromló politikai helyzet következtében el kellett halasztani, valamint az, hogy kiderült, hogy a karacsáj kutatást még folytatni kell, a monográfia még nem fejezhető be. Ugyanakkor, mint fentebb utaltunk rá, a karacsáj népzenevel kapcsolatban már jelentettünk meg cikkeket és tanulmányokat, és a kirgiz és a karacsáj kötetekhez szükséges anyag nagy részét összegyűjtöttük.

2003

- a) gyűjtés a törökországi bektasik és kazakisztáni kirgizek között. **Teljesítés:** Két gyűjtést végeztünk a törökországi bektasik között 2003 márciusában és 2003 június-júliusában. (kirgiz gyűjtés 2004-ben valósult meg).
- b) a 2003-as gyűjtések dallamainak archiválásának megkezdése. **Teljesítés:** A 2003-as két úton gyűjtött mintegy 500 dallamot CD-re digitalizáltuk, és beadtuk a Zenetudományi Intézet archívumába. Az első átfogó katalógusok elkészültek, és a szövegek leírásában is jelentősen előrehaladtunk.
- c) az azeri gyűjtés digitalizálása, 600 kotta elkészítése, szövegek leírása, magyarra és angolra fordítás. **Teljesítés:** Az 1999-es azeri gyűjtést digitalizáltuk, a szövegek lejegyzését és angolra fordítását befejeztük, 650 kottát elkészítettünk az azeri kötethez. A kötethez CD-t is készítettünk.
- d) a régebbi gyűjtések 200 CD-nyi anyagának digitalizálása a ZTI archívumába. **Teljesítés:** **Teljesítés:** korábbi audio gyűjtéseink további 200 CD-nyi anyagát digitalizáltuk, és leadtuk a ZTI archívumába.
- e) a Web-lap kiépítésének megkezdése. **Teljesítés:** elkezdődött a Keleti Archívum weblapjának elkészítése. Első lépésként elkészítettem a ZTI Népzenei Osztály weblapját, erről lehet majd a Keleti Archívum weblapjára csatlakozni.

f) az *Azeri népzene (és kapcsolatai más török népek valamint a magyarok népzenejéhez)* kötet elkészítése (cca. 550 o., 450 kotta, CD-melléklet). **Teljesítés:** Befejeztük az *Azeri Folksongs – At the Fountainhead of the Music* kötetet, mely 2004-ben meg is jelent.

2004

Az eredeti programhoz képest kisebb formai eltérés, hogy a 2004-es és a 2005-ös kutatóutakat felcseréltük, vagyis 2004-ben a kirgizek között gyűjtöttünk, 2005-ben pedig a karacsajok között. Egyébiránt a vállalt pontokat teljesítettük, illetve több esetben túlteljesítettük.

- a) gyűjtés a kaukázusi karacsajoknál és Törökországban a karacsajok és a balkárok között. **Teljesítés:** gyűjtés Kirgizisztán két területén, At-Basiban és Talaszban (2004 április-május). 600 dallamot és interjúkat rögzítettünk videón. Az eddig gyűjtött 1100 kirgiz dallam jó alapot ad egy kirgiz népzenei kötet elkészítéséhez. Ezen kívül a 37th World Conference of the ICTM ideje alatt 2004 januárjában számos dél-kínai koncertet, operaelőadást stb. vettem fel. 2004 őszén Los Angeles környékén amerikai indián powwow-kon, decemberben pedig a sziú és a navahó indiánok között Fort Peck Dakota Indián rezervátumban és a Navajo rezervátumban mintegy 700 dallamot eredményező négy gyűjtést végeztem.
- b) a 2003-2004-es gyűjtések dallamainak archiválása. **Teljesítés:** 2004-es kirgiz és kínai videós gyűjtéseimet digitalizáltam, katalogizáltam, Ezen kívül Bozsoky Dániel török gyűjtését digitalizáltam és katalogizáltam, valamint katalógust készítettem 800 trákiai dallamról.
- c) a 2000-es karacsáj-balkár anyagból cca. 400 dallam lekottázása, a szövegek lefordítása, feldolgozása. **Teljesítés:** 500 kirgiz és 450 sziú indián dallam vázlatos lejegyzését elkészítettem elemzéshez, és 800 trákiai dallam szövegeit leírtuk.
- d) 200 CD-nyi anyag digitalizálása a ZTI archívumába. **Teljesítés:** régebbi törökségi gyűjtéseinkből 180 CD-nyi anyagot digitalizáltam és leadtam a MTA ZTI archívumába.
- e) a Web-lap továbbépítése. **Teljesítés:** tovább építettem a Keleti Archívum majdani weblapjának alkotóelemeit.

2005

A kirgiz kutatóutat 2004-ben végeztük el, a 2004-re tervezett karacsáj expedíciót pedig 2005-ben. A másik eltérés, hogy a karacsáj-balkár népzenevel kapcsolatos kézirat helyett ebben az évben három másik kötetet készítettünk elő kiadásra.

- a) gyűjtések Kirgizisztánban és Törökországban. **Teljesítés:** A kirgiz gyűjtést 2004-ben végeztük el. 2005-ben három expedíciót valósítottunk: egyet az észak-amerikai navaho indiánok, kettőt pedig a törökországi karacsajok között. 2005. januárjában gyűjtés a navaho indiánok között, (250 dallam), 2005. augusztus-szeptemberében majd november-decemberében gyűjtés a törökországi karacsajok és kazáni tatárok között (250 dallam).

- b) a gyűjtések dallamainak archiválása. **Teljesítés:** A gyűjtött karacsáj és navaho anyagot digitalizáltuk, katalogizáltuk, és folytattuk a karacsáj szövegek leírását és fordítását Dr. Ufuk Tavkul (Ankara Egyetem, Törökország) közreműködésével.
- c) a 2002-es kirgiz gyűjtés cca. 500 dallamának lejegyzése, szövegek feldolgozása. **Teljesítés:** Befejeztük a kirgiz gyűjtés dallamainak vázlatos lejegyzését, és lejegyeztük a 2005-ös karacsáj gyűjtés 250 dallamát. A kirgiz szövegek lejegyzése az időközben ott elromlott politikai helyzet miatt egyenlőre prolongálódott.
- d) A videofelvételek digitalizálásának megkezdése (cca. 30 óra). **Teljesítés:** a videók digitalizálása az anyagi támogatás szűkülése miatt nem valósulhatott meg.
- e) *Karacsáj-balkár népzene és kapcsolatai más török népek valamint a magyarok népzenejéhez*, kötet elkészítése CD-melléklettel. **Teljesítés:** A karacsáj népzenevel kapcsolatban több magyar és angol nyelvű tanulmányt jelentettünk meg. A kötet helyett azonban előkészítettünk kiadásra egy összefoglaló tanulmánykötetet készítettünk el Ankarában,^{xxv} valamint Azeri Folksongs kötetünk bővített, javított azeri nyelvű kiadását Bakuban.^{xxvi} Ezen kívül megjelent az *In the wake of Bartók in Anatolia* könyvem DVD-n történő másodkiadása PC CD-ROM-on.^{xxvii}

2006

- a) Kiegészítő gyűjtések Ázsiában és/vagy Törökországban. **Teljesítés:** A törökországi karacsájokkal kapcsolatban kisebb gyűjtéseket végeztünk Törökországban Ankara környékén márciusban. Egy nagyobb gyűjtést végeztünk a Törökországi Osmaniye környékén (ahol 1936-ban Bartók is gyűjtött) élő törökök körében június-júliusban (cca. 250 dallam). Ezenkívül Gaziantep környékén élő archaikus kultúrájú, nemrég letelepedett *barak* népcsoport körében is gyűjtöttünk.
- b) Web lap megnyitása. **Teljesítés:** A Web-lap 2006 decemberéig elkészül.
- c) Tanulmány: *Kirgiz népdalok (CD-vel)*. A kézirat és a CD-master elkészítésének határideje: 2006. december 1. **Teljesítés:** noha a kirgiz kötethez az anyagot összegyűjtöttük, a szövegek lejegyzésével kapcsolatban nehézségek merültek fel. Ezért inkább a karacsáj és a bektasi kötethez való anyaggyűjtésre koncentráltunk, illetve megjelentettünk egy angol nyelvű kötetet a tatár nyelv mongol jövevényszavairól.^{xxviii} Ugyancsak megjelent 2006 januárjában az Azeri Folksongs kötetünk azeri nyelvű javított, bővített változata.^{xxix}
- d) Összefoglaló tanulmány a kutatott területek népzenejének és szövegeinek magyar vonatkozásairól. **Teljesítés:** Az összefoglaló kötet 2006 márciusában jelent meg Ankarában.
- e) Ismertető kisfilm készül kaukázusi, törökországi és kirgiz gyűjtéseink videofelvételeiből. **Teljesítés:** 2006-ban Domokos János filmrendezővel elkezdtek Bartók Béla anatóliai útjáról szóló film forgatását Törökország déli vidékein, Ankarában és Isztambulban. Ezen kívül számos konferencián és előadáson használtuk a videón gyűjtött anyagainkat prezentációként.

• Tudományos előadások, konferenciák, publikációk

Tudományos előadások (Sipos János)

- *A keleti népzenei örökség*, Kecskeméti népzenei találkozó, Kecskemét, 2003. szeptember 17-21.
- *Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz*, Népzene tudományi konferencia az MTA Népzene kutató Csoportja alapításának ötvenedik évfordulóján, Budapest, 2003. november 6-7.
- *Kazakh Folksongs*, a „Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe” kötetem kazahsztáni bemutatóján elmondott előadás, Kazakisztán, Alma Ata, 2004 május
- *A 2004-es kínai ICTM kongresszusról*, beszámoló a Zenetudományi Intézetben, Budapest, 2004. február.
- *Kirgiz gyűjtőútjaimról*, beszámoló a Zenetudományi Intézetben, Budapest, 2004. július.
- *Hungarian folk music research among Turkic peoples*, Los Angeles, Department of Ethnomusicology, 2004. október 20.
- *Similar Musical Layers in the Music of the Dakota Indians and that of the Hungarians*, Fort Peck Community College, Poplar, North Dakota, USA, 2004. december 15.
- *Musico-linguistic trail of the Turkic Element of the Hungarian People*, School of Music, Provo, Utah, USA, 2005. január 4.
- *A Few Words About Dakota Folk Songs*, School of Music, Provo, Utah, USA, 2005. január 5.
- *Is the ethnomusicologist Béla Bartók old fashioned? – a Hungarian among the American Indians*, Department of Ethnomusicology, University of California Los Angeles, Los Angeles, USA, 2005. január 6.
- *Az azeri népzene és helye a török népzene között*, Azeri-Magyar Baráti Társaság, Budapest, 2005. április.
- *Azeri Folksongs*, Könyvbemutató Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban az Azerbajdzsáni Köztársaság Nagykövetsége és az Akadémiai Kiadó rendezésében, Budapest, 2005. november 16.
- *A comparative research on the folk music of Turkic people - from Bartók to our days*, Johannes Gutenberg Universität, Seminar für Orientkunde, Mainz, Németország, 2006. július 18.
- *Magyar népzene kutatás a törökség között*, Magyar Néprajzi Múzeum, a „Sípbal, dobbal, didzseridúval” kiállításához kapcsolódó előadássorozat keretén belül, Budapest, 2006. máj. 25.
- *Bartók Béla török kutatóútja*, Magyar Néprajzi Múzeum Napja keretén belül, Budapest, 2006. március 5.
- *Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması* (Magyar és a törökségi népek összehasonlító zenekutatása), Törökországban megjelent kötetem Ankarai bemutatóján. Szervező a török TİKA és az Ankarai Magyar Nagykövetség, Ankara, 2006. március 21. (kiadják)
- *Azeri népzene*, Duna Televízió – Azeri napok, máj. 26

Konferenciák

Sipos János

- *An Inner Mongolian pentatonic fifth-shifting style and its relevance to Hungarian and Volga-Region folk music*, 37th ICTM World Conference, Kína, Fuzhou & Quanzhou, 2004. január 4-11.
- *Néhány gondolat az ázsiai zenei kutatással kapcsolatban*, Emlékkülés Mándoky Kongur István születésének 60. évfordulója alkalmából, szervező: ELTE Belső-Ázsiai Tanszék, Budapest, 2004. február 12.
- *An Inner Mongolian pentatonic fifth-shifting style and its relevance to Hungarian and Volga-Region folk music*, 37th World Conference of the ICTM kongresszus, Fuzhou & Quanzhou, Kína, 2004. január.
- *Macarların Türk Halkları Arasında Gerçekleştirdiği Halk Müziği Araştırmaları* (Magyar tudósok török népek között végzett népzenei kutatásairól), A kutatásaim tiszteletére rendezett "Dr. János Sipos: Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması - Bir Macar Bilim Adamin Avrasya Ülkelerindeki Çalışmaları" című szimpozionon, Törökország, Ankara, 2004. május.

- *A few words about the 'psalmodic' style of Turkic people*, Second International Congress on Turkic Civilization, "Role and Place of the Turkic Civilization among the world civilizations", Biskek, 2004. október 4-6.
- *American Ethnomusicology with the Eyes of a Hungarian Scholar*, 49th Annual Meeting of The Society for Ethnomusicology, Tucson, Arizona, 2004. November 3-7.
- *The Religious Music and Dances of the Bektashis Living in Thrace*, The 38th World Conference of the Interational Council of Traditional Music, Sheffield, U.K., 2005. augusztus 3-9.
- *A törökországi bektasi közösség vallási és népi dallamai*, A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság IV. tudományos konferenciája a 90 éves Papp Géza és a 80 éves Sárosi Bálint tiszteletére, Társrendező az MTA Zenetudományi Intézete, Budapest, 2005. október 7-9.
- *About Some Similar Melody Styles in Europe, Turkey and Asia*, 6th International Congress on Turkish Culture, Atatürk Culture Center, Törökország, Ankara, 2005. november 21-26.
- *Beszámoló karacsáj népzenei gyűjtéséről*, Huszadik Kecskeméti Népzenei Találkozó: Népszokások a változó világban, szakmai tanácskozás, Erdei Ferenc Műv. Központ és Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet, Kecskemét, 2005. szeptember 22-25.
- *The Preservation of the Musical Heritage of the Turkic speaking world by Computer aided comparative programs*", A Music of the Turkic People ICTM Study Group alapító konferenciáján, SOAS, London, Nagy Britannia, 2006. február 3-4 (kiadják)
- *„Bir ezgi üslubu Avrupa'da, Anadolu'da ve Asya'da”*, Sevda-Cenap And Müzik Vakfi által rendezett „Müzik Sanatımız ve AB Süreci” szimpoziium, Ankara, 2006. március 17-18. (kiadják)
- *A lament from Bartók's Anatolian collection and its musical background*, Bartók's Orbit konferencia, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 2006. március 22-23. (Studia Musicologica-nak leadva)
- *Az azeri népzene és kapcsolatai a magyar illetve más török népek zenéihez*, „Azerbajdzsáni-magyar tudományos kapcsolatok perspektívája” nemzetközi konferencia, rendező: MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2006. május 10 (kiadják)
- *Bartók Béla'nın Anadolu derlemesinden bir ağıt*, Nemzetközi Zenei Kongresszus: Tarih Süre icinde Türkiye'de Müzik Kültürü ve Müzik Müzesi, A Török Kulturális Minisztérium és az Ankarai Bilkent University szervezésében, Isztambul, Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi, 2006, máj. 29-31. (kiadják)
- *Trakya Halk Müziğinin Bilgisayar Yardımıyla Olan Karşılaştırmalı Analizi* (A trákiai népzene számítógépes támogatással történő összehasonlító elemzése), VIIth International Turkish Folklore Congress, Gaziantep, Törökország, 2006. június 27 - július 1 (kiadják)
- *Hagyomány és revival – hogyan változnak a Törökországban élő karacsájok zenei stílusai?*, A Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság Közgyűlése, VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Identitás és népzene szekció, Debrecen, 2006. augusztus 22-27 (kiadják)
- *Similar Melody Styles in Kazakh and Hungarian Folk Music*, Third International Turkish Folk Music Festival, Kzyl-Orda, Kazakhstan, szervező: The Ministry of Culture of the Republic of Kazakhstan, Szeptember 21-24, 2006 (kiadják)

Konferenciák (Csáki Éva)

2004 szept. Ankara: Vci Uluslararası Türkoloji Kurultayı

2004 Ankara: május 26. János Sipos sempozyumu.

2004 Budapest: Grammatika és kontextus: új szempontok az uráli nyelvek kutatásában. 2004 április 4-7. Budapest. Title of paper: *+nAn as Ablative Case Suffix in Hungarian and Turkic Languages*

2006 márc. 31- ápr.1. MTA-BBI-HTMH-Apáczai Közalap.: Magyar nyelven Európában I. Felsőoktatás és Tudomány: *Magyar nép – magyar nyelv*

2006 május 12-14.: Angyalok és szentek a trákiai bektásiknál. A Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya és az MTA Néprajzi Kutatóint. konferenciája: Angyalok, démonok, látók és szentek. Révfülöp

Publikációk

Könyvek

- Sipos J. (2006), *Comparative Research on the Folk Music of Turkic and Hungarian People*, Ankara, a török TIKÁ és az Ankarai Magyar Nagykövetség kiadványa, Ankara 2006. 340 oldal
- Sipos J. (2006), *Azerbaijan El Havalari - Musiqinin İlk Qaynaqlarında* (CD-vel), Azerbaijan, Baku 2006. 601 oldal
- Sipos J. (2005), *In the Wake of Bartók in Anatolia*. 2. kiad. Budapest, European Folklore Institute, 2005. PC CD-ROM
- Csáki É. (2006) *Török – magyar szótár*. Harmadik javított, bővített kiadás. Bp. [megjelenés alatt]
- Csáki, É. (2006), *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages* (Turkologica 67), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2006, 257 oldal

Csáki Éva tanulmányok, cikkek

- Csáki, É. (2004): *Şaman inancının hatıraları: Türk halkları*. Molnár Á. (ed.) (2003): A sámánhit emlékei. Török népek. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 2004/30. pp. 441-2.
- Csáki, É. (2005): *Macarlar'ın eski tarihine, eski Türk – Macar İlişkisine dair*. In: Sipos J.: Türk – Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması. /Comparative Research on the Folk Music of Turkic and Hungarian People. Ankara.
- Csáki É. (2005): *Középmongol jövevényszavak a karacsáj-balkárban 2. A ló tartás szavai*. in: Birtalan, Á. (ed.) (2005): Bolor-un genel. Tanulmánykötet a 70 éves Kara György professzor tiszteletére. Budapest. 16 p. [in print]
- Csáki É. (2004): *Türk dilleri ile Macarca'da ismin ablatif halinin paralel şekilleri ve kullanışı*. In: V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I-II. 20-26 Eylül 2004. (Türk Dil Kurumu Yayınları 855/I-II) Ankara. pp. 677-688.
- Csáki, É. (2004): *Middle-Mongolian loan verbs as they appear in Karachay-Balkar*. Inner Asian Survey No.2. pp. 7-35, 2005 [2004]
- Csáki, É. (2003): The International Congress on Religious Centres in Turkish World 23-28 Sept. 2002 Mersin. *AOH 56: 1* p. 87, 2003

Sipos János tanulmányok és cikkek

- Sipos J. (2006). Egy kazak sámán a mongóliai Altaj hegységéből (Somfai K. Dáviddal és Kunkovács Lászlóval), In *Csodaszarvas, őstörténet, vallás és néphagyomány*, pp. 157-176, Molnár Kiadó, Budapest
- Sipos J. (2006), *Similar Melody Styles in Kazakh and Hungarian Folk Music*, In *Traditional Music of Turkic people: Present and Future* (konferenciakötet), pp. 249-266, Kazak Kulturális Minisztérium, Kizilorda, Kazakisztán
- Sipos J. (2006), *Bir Ezgi Üslubu Avrupa'da, Anadolu'da ve Asya'da* (Egy zenei stílus Európában, Anatóliában és Ázsiában), In *Müzik Sanatımız ve AB Süreci* (konferenciakötet), pp. 311-319, Sevda ve Cenap And Müzik Vakfı, Ankara, Törökország
- Sipos J. (2006), *Beszámoló karacsáj-balkár népzenei gyűjtéseimről*, *Zenetudományi Dolgozatok 2004-2005*, pp. 217-242, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest
- Sipos J. (2005), Néhány kaukázusi nép zenéjéről. *Magyar Zene*, 43 (2005. május) 2: 193-212.
- Sipos J. (2005), *In the Wake of Bartók in Anatolia*. 2. kiad. Budapest, European Folklore Institute, 2005. PC CD-ROM
- Sipos J. (2004), The Central Style of the Azeri Folksongs, In *Journal of the Turkic Civilization*, Biskek, 2004
- Sipos J. (2004), Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz. In *Az Idő rostájában*. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. 1. köt. Szerk. Domokos Mária. A szerkesztő munkatársa Mikos Éva. Budapest, L'Harmattan, 2004: 235–267.
- Sipos J. (2004), Macarların Türk Halkları Arasında Gerçekleştirdiği Halk Müziği Araştırmaları (magyarok török népek között végzett népzenei kutatásai), In *Hacı Bektaş Veli Research Quarterly* (ed. A. Yalçın and G. Aytaş), pp. 165-187, Ankara

- Sipos J. (2004), Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai. *Ethnographia*, 112 (2001[2004!]) 1-2: 1-80.
- Sipos J. (2004), A Western Mongolian Heroic Epic: uln Tiw. A Few Words About the Musical Structure of the Western Mongolian Epic uln Tiw. *Central Asiatic Journal*, 48 (2004) 1: 8. (társszerző: Birtalan Ágnes)
- Sipos J. (2004), A Musical Analysis of Bayir's Song. *Shaman*, Budapest, Molnár & Kelemen Oriental Publishers, 12 (2004 Spring/Autumn) 1–2: 51-62.
- Sipos J. (2004), A few words about the 'psalmodic' style of Turkic people, In *Török népek nemzetközi népzenei kongresszusa – az előadások kötete*, Congress of Turkic Civilisation, Manas University, Türk Uygurlu, Biskek, 2004
- Sipos J. (2004), "Talking to the Ongons": The Invocation Text and Music of a Darkhad Shaman. *Shaman*, Budapest, Molnár & Kelemen Oriental Publishers, 12 (2004 Spring/Autumn) 1–2: 25-62. (társszerző: Birtalan Ágnes)
- Sipos J. (2003), A zene kezdeteinél – azeri népzene, *Zenetudományi dolgozatok 2003*. Tanulmányok az MTA Népzene kutató Csoport megalakulásának 50. évfordulójára. I–II. kötet. MTA ZTI 2004. 2: 547–601.

Sipos János kiadásra elfogadott és leadott cikkei 2006-ban

1. *A comparative research on the folk music of Turkic people - from Béla Bartók to our days*, Johannes Gutenberg-Universität, Turkologie, Seminar für Orientkunde, Mainz, Németország
2. *Basic musical forms in a Bektashi community*, International Workshop and Conference "Music of the Turkic-speaking world, performance and the Master-Apprentice system of oral transmission" konferenciakötet, SOAS, University of London, London, Nagy-Britannia
3. *Bartók anatóliai gyűjtésének egy siratója és annak zenei háttere*, Magyar Zene (2006-ban megjelenik)
4. *Trakya Halk Müziğinin Bilgisayar Yardımıyla Olan Karşılaştırmalı Analizi*, VIIth International Turkish Folklore Congress (június 27 – 1 augusztus 1, 2006), konferenciakiadvány, Gaziantep, Törökország (2007-ben megjelenik)
5. *Bir Anadolu ağıdı*, A Török Kultúrminisztérium által 2006 május 29-31 Isztambulban között rendezett „Symposium on Turkic Cultures” előadásaiból készülő kötetben (2007-ben megjelenik)
6. *Hagyomány és revival – hogyan változnak a Törökországban élő karacsajok zenei stílusai?*, A Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság Közgyűlése, VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Identitás és népzene szekció, Debrecen, 2006. augusztus 22-27 (2007-ben kiadják)
7. *Zenei alapformák egy török falusi közösségben*, Néprajzi Látóhatár 2006/3-4-es száma, Miskolc, 2006-ban megjelenik
8. *A Lament from Bartók's Anatolian Collection and its Musical Background*, *Studia Musicologia* (2006 decemberében megjelenik)
9. *A Few Remarks About Some Sioux Folk Songs and Their Asian Connection*, *Studia Musicologia* (elfogadva későbbi megjelenésre)

Hangzó kiadványok (2003-2006)

1. Sipos J., *Folk Tunes from the Two Sides of the Caucasus*, Budapest, Hungaroton Records, 2003.
2. Sipos J., *At the Fountain-Head of Music – Azeri Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
3. Pálóczy K., *Síppal, dobbal, didzseridival*, *Kutatók a Kárpát-medencén túl*, 30. track: A trákiai bektasik néhány vallási dallama Sipos János gyűjtéseiből, Budapest, 2006
4. Sipos J. (2006), *Azerbaijan El Havalari - Musiqinin İlk Qaynaqlarında CD*, Azerbajjan, Baku 2006.
5. *A comparative research on the folk music of Turkic people* kötet kísérő CD-jén trackek, Johannes Gutenberg-Universität, Turkologie, Seminar für Orientkunde, Mainz, Németország, 2007

Budapest, 2006.11.27.

Sipos János

Végjegyzetek

- ⁱ Bartók (1931, 1976)
- ⁱⁱ Kodály (1937-76)
- ⁱⁱⁱ Vikár L. (1969, 1979, 1982, 1993), Vikár –Bereczki (1971, 1979, 1999)
- ^{iv} Vargyas (1953, 1980, 1981)
- ^v Szabolcsi (1933, 1934, 1936, 1940, 1947, 1956)
- ^{vi} Dobszay- Szendrei (1977), Dobszay (1983)
- ^{vii} Paksa (1999)
- ^{viii} A karacsáj népzene magyar vonatkozásairól I. Sipos (2002: 117-131)
- ^{ix} Ennek részletes leírását, és az anatóliai-magyar sirató kisformájával való összevetését I. Sipos (2001: 43-48).
- ^x L. Sipos (2001: 48-54).
- ^{xi} A déli és a nyugati kazakok zenéjének összehasonlítására a Sipos (2001) kötetben tettem egy kísérletet.
- ^{xii} Ahogy Boratav (E.I. III: 1094a) is megállapítja: a népi vallási énekekről nem született még összefoglaló tanulmány. Ugyanerre utal többek között Duygulu (1997: IX): „egyre több tanulmány foglalkozik az alevi-bektasikkal történelmi, teológiai, politikai oldalról, de az alevi-bektasi kultúrát kevesen vizsgálják”. Különösen hiányos az alevi-bektasi zene- és tánckutatás. Néhány trákiai bektasi dallamot közöl Salcı (1940) és Demirsipahi (1975). Csak néhány olyan publikációt említhetünk, melyek bár minden elemzés nélkül, de jelentősebb mennyiségű bektasi nefeszt közölnek. A Bektaşî Nefesleri és a Gül Beste kötetek különböző kiadásában csak néhány olyan dallam található, melyet a trákiai bektasik ismernek és énekelnek. Yaltrık (2002)-ben ezzel szemben jelentős mennyiségű trákiai bektasi vallási dal van, a nélkül azonban, hogy értékelhető zenei elemzést, összehasonlítást tartalmazna. Mégis e témában ez utóbbi a korábban megjelent legteljesebb kötet.
- ^{xiii} Róna-Tas (1999)
- ^{xiv} Konstantin császár e munkáját feltehetőleg 952-re fejezhetette be. Könyvének eredetileg nem volt címe, első kiadója Meursius nevezte el 1611-ben De administrando imperio-nak. (RTA 1996, p..57.)
- ^{xv} Részletesebb leírás pl. a Kaukázusi magyarok, In: Magyarok Krónikája, Budapest, 1996, p. 97.
- ^{xvi} Tanulságos például, hogy azoknak a kabardoknak a népzenejében is találunk ilyen dallamokat, akiknek a nevükön kívül valószínűleg semmi közük nincs a magyarokhoz.
- ^{xvii} A jobban tájékozottak ismerhetik pl. Beliaev (1975), vagy Zataevich (1934) munkáit a kirgiz népzeneről, bár ezek a munkák sem járnak ahhoz, hogy teljes képet mutassanak a kirgiz népzeneről. Jellemző, hogy Beliaev tanulmánya (The Music Culture of Kyrgyzia) csak mintegy 20 vokális népzenei példát ad, Zataeviché pedig 250, kizárólag hangszeres dallamot. Ez, összevetve azzal, hogy magam egyetlen alkalommal 550 dallamot gyűjtöttem, igen kevés. Ráadásul ezekben a kötetekben a dallamok adatolása (felvétel helye, adatközlő neve, kora, születési helye, iskolázottsága, törzse stb.) igen szegényes vagy éppen hiányzik. Különösen hiányoznak az eddigi kiadványokban az egyes területek, törzsek zenéjének a részletes elemzése, és ugyancsak szórványos a más török és nem török népek zenéjére kiterjedő összehasonlító etnomuzikológiai elemzés.
- ^{xviii} Kirgizisztánban a kulturális különbségek elsősorban a területekhez kötődnek, és az egyes területeken élő törzsek kulturális-zenei eltérései csak ez után, illetve ez alatt figyelhetők meg. Itt a törzsiség a mai napig eleven erő, az emberek többsége számon tartja saját származását az igen összetett törzsi viszonyokon belül.
- ^{xix} 2002-ben az Isik-Köl mentén mintegy 220 dallamot gyűjtöttem, 25 helyen, 54 adatközlőtől. Atbaşı környékén pedig 330 dalt 10 faluban és a nyári szállások jurtaiban 86 férfítól és nőtől.
- ^{xx} Bruno Nettl (1954), North American Indian Musical Styles, Philadelphia, American Folklore Society
- ^{xxi} Sok amerikai indián nem szereti ezt az elméletet, mert ellentmond mítoszaiknak. Mi több politikai vetülete is van, mert azt hangsúlyozza, hogy nem csak a fehérek a betolakodók, hanem az indiánok is máshonnan jöttek ide. (Ugyanakkor a navaho mitológia tartalmaz tengeren való ősi átkelést).
- ^{xxii} Ez a zenei világ jóval egyszerűbb mint a magyar vagy az anatóliai, ami valószínűleg egy kevésbé összetett etnogenezisre utal.
- ^{xxiii} Elgondolkoztató, hogy a hasonló dallamoknak többnyire fejlett négysoros formájuk van. Logikusabb lett volna, hogy a hasonlóság az egyszerűbb formák között is mutatkozzon.
- ^{xxiv} Leszámítva az egyes sziú dallamok elején előforduló felugró motívumokat.
- ^{xxv} Sipos J. (2006), Comparative Research on the Folk Music of Turkic and Hungarian People, Ankara. A török TIKÁ és az Ankarai Magyar Nagykövetség kiadványa, Ankara 2006. 340 oldal
- ^{xxvi} Sipos J. (2006), Azerbaijan El Havalari - Musiqinin İlk Qaynaqlarında (CD-vel), Azerbaijan, Baku 2006. 601 oldal.
- ^{xxvii} Sipos J. (2005), In the Wake of Bartók in Anatolia. 2. kiad. Budapest, European Folklore Institute, 2005. PC CD-ROM
- ^{xxviii} Csáki Éva, Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipcska Languages (Turkologica 67), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2006, 257 oldal

---

^{xxix} Sipsos J. (2006), Azərbaycan El Havalari - Musiqinin İlk Qaynaqlarında (CD-vel), Azerbaijan, Baku 2006. 601 oldal.